

بررسی نقش رسانه در استحکام و تزلزل خانواده

ام البنین زارع خورمیزی^۱

چکیده

امروزه رسانه ها به عنوان ابزار های مهم ارتباطی، تاثیرات زیادی بر زندگی اجتماعی و خانوادگی افراد دارند و نقش دوگانه ای در استحکام یا تزلزل خانواده ها ایفا می کنند. استفاده هوشمند از آنها می تواند به افزایش تعاملات خانوادگی و تقویت بنیان خانواده بپردازد و از طرفی عدم آگاهی و استفاده نادرست از آنها تاثیر برعکس و سو دارد که منجر به تضعیف بنیان خانواده میشود. برای بهره برداری از تاثیرات مثبت رسانه ها و جلوگیری از تاثیرات منفی، ضروری است که خانواده با استفاده هوشمندانه و آگاهانه از رسانه ها، تلاش کنند تا از محتوای مفید و سازنده بهره مند شوند و از محتوای نامناسب غیر اخلاقی دوری کنند. مقاله حاضر به هدف بررسی نقش رسانه در استحکام و تزلزل خانواده و تاثیرات آن در بنیان خانواده و تعاملات خانوادگی، با استفاده از روش توصیفی- تحلیلی و منابع اجتماعی-خانوادگی به این موضوع پرداخته شده است.

کلید واژه

استحکام خانواده، تزلزل خانواده، رسانه، نقش

^۱ طلبه سطح دو حوزه علمیه الزهراء مهریز

مقدمه

خانواده به عنوان یکی از بنیادی ترین نهادهای اجتماعی، نقش بی بدیلی در شکل گیری شخصیت فرد، انتقال ارزش ها، حفظ و تقویت فرهنگی و اجتماعی ایفا میکند. در واقع، خانواده شالوده حیات اجتماعی محسوب می گردد و از آنجایی که بسیاری از ویژگی های شخصیتی، نگرش ها و ارزش ها در بستر خانواده شکل میگیرد، اهمیت آن به هیچ وجه قابل چشم پوشی نیست. در این راستا، رسانه ها به عنوان ابزارهای ارتباطی نوین و فراگیر، تاثیرات عمیق و گسترده ای بر خانواده ها دارد. رسانه ها با انتقال اطلاعات، ترویج الگوها، ایجاد تعاملات اجتماعی، تربیت دینی میتوانند نقشی دو گانه در استحکام و تزلزل خانواده داشته باشند.

نقش رسانه در جامعه کنونی به حدی پررنگ و فراگیر شده است که هیچ جنبه ای از زندگی فردی و اجتماعی از تاثیرات آن ها مستثنی نیست. تلویزیون، اینترنت، شبکه های مجازی، رسانه های مکتوب همگی به عنوان ابزارهایی قدرتمند بر انتقال اطلاعات، تاثیر گذاری بر نگرش ها و رفتارهای جامعه عمل می کنند. رسانه ها می توانند به بهبود روابط خانوادگی، افزایش آگاهی اعضای خانواده و تقویت ارتباطات میان فردی کمک کنند، اما از سوی دیگر، با انتقال محتوای نامناسب یا ایجاد فشارهای روانی، می توانند موجب تزلزل و ضعف بنیان خانواده شوند.

بنابراین مقاله حاضر در صدد پاسخ گویی به این سوال اصلی است که رسانه ها چه نقشی در استحکام و تزلزل خانواده دارند. همانطور که بیان شد رسانه امروزه دارای تاثیرات فراوانی بر رفتارهای اجتماعی و خانوادگی افراد دارد به همین جهت دارای تاثیرات فراوانی بر افراد و روابط اجتماعی و خانوادگی آنها دارد و طریقه استفاده درست و با آگاهی یا استفاده نادرست و بی برنامه از آن تاثیر بسزایی در استحکام و تزلزل بنیان خانواده دارد.

از نظر علمی پژوهش های متعددی در این زمینه صورت گرفته است می توان به : تاثیر فضای مجازی بر خانواده و جوانان (آسیب ها و راهکارها) به قلم فاطمه زینلی پور، فرصت ها و آسیب های فضای مجازی به قلم فرحناز مشایخ، هانیه حاجی زاده و ... اشاره نمود. تفاوت حائز اهمیت مقاله حاضر با دیگر منابع در جمع بندی مسائل و نقش رسانه های بر تقویت و تزلزل روابط و تعاملات خانوادگی و تاثیر آن بر نوجوانان و جوانان به صورت اجمالی مورد بررسی قرار میگیرد.

۱. مفهوم شناسی

از آنجا که برای حل یک مسئله ابتدا باید فهم دقیقی از مفاهیم آن داشته باشیم، در این قسمت مفاهیم اساسی که در عنوان ما قرار دارد را مورد بررسی قرار می دهیم.

۱-۱ رسانه

رسانه در لغت از اسم مصدر رسانیدن به معنای وسیله رسانیدن است. در فرهنگ معین هر وسیله انتقال رسانه نامیده می شود و در فرهنگ عمید هر وسیله ای که مطلب یا چیزی را به اطلاع مردم می رساند مانند رادیو، تلویزیون و روزنامه ها رسانه گفته شده است. در یک تعریفی دیگر رسانه وسیله ایست برای نقل و انتقال اطلاعات، ایده ها و افکار افراد یا جامعه؛ رسانه یک واسطه عینی و عملی در فرایند برقراری ارتباط است. رسانه در مفهوم ارتباطی آن عاملیست که می تواند پیامی را به مخاطب انتقال دهد.^۱

در دانشنامه علوم اجتماعی، رسانه (رسانه جمعی) بدین گونه تعریف شده است: «رسانه های گروهی یک نهاد اجتماعی را تشکیل می دهد که به تولید و توزیع دانش در حیطه ای فراتر از کلمه می پردازد و دارای مشخصه ای برجسته و بارز چون استفاده نسبی از فناوری پیشرفته در تولید و پخش پیام ها هستند نظام مندی و قواعد اجتماعی موجود در این نهاد و سمت و سوی پیام ها، مخاطبین گسترده ای را در بر می گیرد که برای فرستنده پیام مشخص نیست. در مجموع می توان گفت واژه رسانه به گردآوری انواع مختلفی از تکنولوژی های دیداری و شنیداری با هدف ارتباط بر می گردد.»^۲

۱-۲ فضای مجازی

فضای سایبر یا فضای مجازی یا فضای رایانه ای عبارت است از مجموعه محیط هایی همچون اینترنت است که اشخاص بدون حضور فیزیکی در کنار یکدیگر، از طریق رایانه ها یا دیگر وسایل ارتباطی، ارتباط برقرار می کنند. بنابراین فضای مجازی شامل انتقال سریع اطلاعات به صورت دیجیتال در سراسر جهان است. از نظر فنی نیز فضای مجازی به معنای فضای اطلاعاتی که به

^۱ محمدپور، رسانه شناسی، ص ۴۸

^۲ تاجیک، تعریف رسانه سنتی، افراط و تفریط، ص ۳۱

وسیله سیستم های رایانه ای شبکه های دیجیتالی که نهایتاً با مادر همه شبکه ها یعنی اینترنت ارتباط پیدا می کند، می باشد.^۱

۱-۳ خانواده

برای خانواده تعاریفی گوناگون وجود دارد از لحاظ لغوی به معنای اهل خانه- اهل بیت، مجموعه افرادی که دارای پیوند سببی و نسبی که در زیر یک سقف زندگی میکنند، مجموعه خویشاوندان و خاندان، تیره و خاندان.^۲

از نظر اصطلاحی خانواده گروه کوچکی است که به وسیله پیوند زناشویی بین دو نفر- یعنی یک زن و یک مرد تشکیل و آغاز میشود و با تولد فرزندان گسترش یافته و تعاملات ویژه ای به خود میگیرد. همانطور که پیامبر عظیم شان اسلام فرموده اند: هیچ بنیانی نزد خداوند محبوب تر و ارزشمندتر از بنیان تشکیل خانواده و بنیان ازدواج نیست.^۳

از طرفی خانواده یگانه سازمان اجتماعی است که با اعضای خود با عشق و تحمل و مراقبتی بسیار بیش از آنچه ممکن است از دیگران دریافت کنند برخورد میکند. نقش تشکیل خانواده به طور طبیعی یک نیروی همبستگی اجتماعی جهت احسان و مراقبت پدید می آورد که سبب تعالی خود خانواده میشود.^۴

از سوی دیگر خانواده بین تمام جوامع بشری به منزله اصلی ترین نهاد اجتماعی و زیر بنای جوامع و خاستگاه فرهنگ ها، تمدن ها و تاریخ بوده است. پرداختن به این بنای مقدس و بنیادین و حمایت از آن و هدایتش به جایگاهی واقعی و تعالی همواره سبب اصلاح خانواده بزرگ انسانی و غفلت از آن موجب دور شدن بشر از حیات حقیقی است.^۵

همچنین میتوان گفت که خانواده یکی از ارجمند ترین نهاد های انسانی است که از همان بدو پیدایش همراه با تغییرات شؤن مختلف زندگی بشر دگرگونی یافته است. خانواده شالوده حیات

^۱ مشایخ، حاجی زاده، فرصت ها و آسیب های فضای مجازی، ص ۹۶

^۲ معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۱۰۱

^۳ احمد پناهی، خانواده از منظر دین و روانشناسی، ص ۱۰

^۴ گاردنر، جنگ علیه خانواده، ص ۹۰

^۵ حق شناس، آسیب شناسی خانواده، ص ۲۱

اجتماعی محسوب می‌گردد و گذشته از وظایف فرزند آوری و پرورش کودک که موجب استمرار و بقای نوع بشر محسوب می‌گردد وظایف متعدد دیگری از قبیل فعالیت های اقتصادی، آموزش و پرورش و اجتماعی کردن فرزند را نیز بر عهده دارد.^۱

صاحب نظران معتقدند خانواده نخستین نظام های نهادی عمومی و جهانی است که برای رفع نیازمندی های حیاتی و عاطفی انسان و بقای جامعه ضرورت تام دارد. خانواده رکن طبیعی و اساسی اجتماع و نخستین مدرسه و مهد اصلی تربیت است. خانواده عامل انتقال فرهنگ، تمدن و آداب و سنن است و اهمیت آن دائمی است.^۲

۲. نقش رسانه بر استحکام خانواده

تجربیات نشان می‌دهد که هر اندازه ارتباط میان همسران، والدین و فرزندان کاهش یابد فاصله عاطفی و هیجانی و همچنین فاصله شناختی میان اعضا و نظام خانواده بیشتر می‌شود. استفاده از وسایل ارتباط جمعی مانند اینترنت موجب شده است تعامل واقعی فرد به جای با افراد دیگری در محیط انسانی سامان یابد با رسانه های الکترونیکی شکل می‌گیرد و نتیجه این می‌گردد که افراد خانواده به گفتگوی صمیمی با یکدیگر که می‌تواند به تقویت پیوند های عاطفی و انسجام اعضای خانواده منجر شود با ابزار های الکترونیکی ارتباط برقرار میکنند ارتباطی که فاقد بار عاطفی، احساسی و هیجانی است. از طرفی میتوان رسانه ها را ابزاری نیرومند در کنترل و گسترش خشونت خانوادگی دانست. جهت گیری رسانه به سیاست های کلان و اهدافی بستگی دارد که آن ها را دنبال میکنند. رسانه هم میتواند از طریق تاثیر بر روابط بین زوجین فرایند تربیت فرزندان را تحت تاثیر قرار داده و هم به صورت مستقیم بر اندیشه و طرز رفتار فرزندان موثر واقع شود این تاثیر حتی میتواند ساختار خانواده را با تغییراتی عمیق روبه رو سازد.^۳ این تغییرات میتواند در جهت تحکیم بنیان خانواده شود که در ادامه به مواردی از آن مختصرا می‌پردازیم.

۲-۱ ترویج ارزش ها و اصول اخلاقی

رسانه ها میتوانند با ترویج ارزش ها و اصول اخلاقی به تقویت خانواده ها کمک کند. برنامه ها و مقالاتی که بر اهمیت صداقت و احترام و محبت و همکاری تاکید دارند میتوانند به خانواده ها یادآوری کنند که این ارزش ها چقدر مهم هستند و چگونه میتوانند به بهبود روابط خانوادگی کمک

^۱ حسینی منش، رسانه و تحکیم خانواده، ص ۱۰۱

^۲ همان، ص ۱۰۹

^۳ حسینی منش، رسانه و تحکیم خانواده، ص ۱۰۹

قرار دهند من این را مزرعه قرار می‌دهم. هوشیار باشیم اینکه سفره شیطان برای اغفال ماها همیشه پهن است. شبکه‌های اجتماعی امروزه به نوعی افکار ما را مدیریت می‌کنند، مثال‌های زیادی در این زمینه وجود دارد مثل شخصی که در مهمانی حضور ظاهری دارد یعنی فقط جسم این شخص حاضر است، روحش در جایی دیگر می‌باشد. و این نشان دهنده عدم تمرکز و مدیریت ذهن می‌باشد.^۱

همانگونه که ممکن است مطالب بسیار مفیدی از اینترنت دریافت کنیم، محتمل است بسیاری از مطالب غیراخلاقی و توهین آمیز نسبت به مقدسات و عقاید دینی و فرهنگی را نیز در اینترنت مشاهده نماییم. در این صورت اگر کاربر از استحکام عقیدتی برخوردار نباشد ممکن است دچار شبهات شده و دستخوش تزلزل در باورهای دینی گردد. در برخی از موارد، خطر ناشی از پذیرش اطلاعات نادرست و غیراخلاقی موجود در اینترنت، ممکن است بسیار زیان بار تر از تصاویر مستهجن باشد.^۲

به همین جهت اعضای خانواده از جمله نوجوانان و جوانان باید فراگیرند که چگونه پیام‌های درست را از نادرست تشخیص داده تا از اطلاعات گمراه کننده یا تصاویر زیان آور مصون بمانند و ایجاد شبهات به دلیل عدم نا آگاهی موجب تضعیف و تزلزل روابط و بنیاد خانواده نشود.

^۱ حسینی، آسیب‌های فضای مجازی در بین خانواده، ص ۶۰

^۲ ایمانی، بهره‌مند، آسیب‌های ناشی از اینترنت و راهکارهای پیشگیری از آن، ص ۲۳

۴. نتیجه گیری

رسانه ها در جامعه ماصر تاثیرات گسترده و عمیقی بر جنبه های مختلف فردی و اجتماعی دارند و نقش آن های در استحکام و تزلزل بنیان خانواده نیز بسیار مهم است. با توجه به بررسی های انجام شده، رسانه ها می توانند به صورت مثبت و منفی بر خانواده تاثیر بگذارند.

جنبه ی مثبت آن که منظور همان استحکام خانواده می باشد این است که رسانه ها فراهم آورنده دانش و شکل دهنده ی ارزش ها هستند و اگر مستقیماً به کار گرفته شوند می توانند نگرشها و مهارت های خاصی را توسعه دهند و به افزایش آگاهی اعضای خانواده و بهبود کیفیت زندگی خانوادگی کمک کنند. و همچنین رسانه ها با ترویج ارزش ها و اصول اخلاقی و تاثیر بر الگوهای رفتاری بر کودکان و نوجوانان می توانند به تقویت همبستگی و تعاملات مثبت درون خانواده کمک کنند.

اما جنبه های منفی آن که همان تزلزل خانواده است با محتواهای نامناسب و غیراخلاقی در برخی از برنامه های تلویزیونی، فیلم ها و سریال ها و سایت های اینترنتی وجود دارد، می تواند تاثیرات مخربی بر رفتارها و نگرش های اعضای خانواده داشته باشد. این محتوای نامناسب ممکن است شامل صحنه های خشونت آمیز، محتوای جنسی، رفتارهای ناهنجار اجتماعی باشد که می تواند به تضعیف ارزش های اخلاقی و افزایش ناهنجاری ها در خانواده منجر شود. استفاده بی رویه و غیر منطقی از رسانه های اجتماعی می تواند به کاهش وقت و توجه اعضای خانواده به یکدیگر منجر شده و روابط خانوادگی را تضعیف کند. علاوه بر این، رسانه ها می توانند انتظارات و استانداردهای غیرواقعی را در روابط خانوادگی ایجاد کند که با واقعیت های زندگی متفاوت است و باعث نارضایتی و احساس ناکامی در روابط خانوادگی شوند. در خیلی از موارد رسانه ها میتوانند بعد از تضعیف بنیان خانواده موجب از هم پاشیدن و طلاق های عاطفی یا واقعی شود و در مواردی به جهت طلاق عاطفی و بیزاری از دیگری به دلیل برآورده نشدن انتظارات بیش از حد و غیر واقعی ای که به وسیله فضای مجازی ایجاد شده موجب خیانت زوجین به یکدیگر بشود که در جوامع امروزی معضل بزرگی می باشد .

برای جلوگیری از این مسائل بهترین و موثرترین کار استفاده مفید و مناسب از رسانه ها آموزش داده شود(سواد رسانه) و کنترل داشتن بر روابط خود در شبکه های اجتماعی مجازی ، عدم

مقایسه زندگی خود با دیگران و کنترل والدین بر روابط نوجوانان و جوانان خود، می تواند جلوی آسیب های فراوانی را در جامعه و محیط خانواده بگیرد.

فهرست منابع

۱. احمد پناهی، خانواده از منظر دین و روانشناسی، نشریه علمی وزارت علوم، معرفت ۱۳۸۷ شماره ۱۳۵.
۲. ایمانی، محسن، بهرمند وحید، آسیب های ناشی از اینترنت و راهکارهای پیشگیری از آن، نشریه ماهانه آموزشی تربیتی، پیوند تیر و مرداد و شهریور ۱۳۸۷، شماره ۳۴۵ و ۳۴۶ و ۳۴۷.
۳. بررسی فضای مجازی بر سلامت خانواده.
۴. پویا علیرضا، نقش رسانه های جمعی در پیشگیری از آسیب های اجتماعی با رویکرد قرآنی، مطالعات اسلامی آسیب های اجتماعی، دوره یکم شماره ۱، تابستان ۱۳۹۷.
۵. تاجیک محمد علی، تعریف رسانه سنتی، افراط و تفریط، ماهنامه علمی، تخصصی مدیریت رسانه سال هشتم، شماره ۵۲، آذر ۱۳۹۹.
۶. جعفری علی، شهابی بهجت، تاثیر شبکه های اجتماعی مجازی در عملکرد تحصیلی دانش آموزان، فن آموری آموزش و یادگیری، سال ۳، شماره ۱۰، بهار ۹۶.
۷. حر عاملی محمد ابن حسن، وسایل الشیعه الی التحصیل مسائل الشریعه، جلد ۲۰، اسلامیه، تهران.
۸. حسینی سیدهادی، آسیب های فضای مجازی در بین خانواده، نشریه معارف اسلامی و تبلیغ و ارتباطات، بهار و تابستان ۱۳۹۷، شماره ۱۲.
۹. حسینی منش منصوره، رسانه و تحکیم خانواده، پژوهشنامه اورمزد، شماره ۴۷، تابستان ۹۸.
۱۰. حق شناس سید جعفر، آسیب شناسی خانواده، دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، تابستان ۸۸.
۱۱. رهام شرف، نقش فضای مجازی در بروز آسیب های اخلاقی خانواده، وزارت علوم، شماره ۳، پاییز ۹۹.
۱۲. زینلی پور فاطمه، تاثیر فضای مجازی بر خانواده و جوانان (آسیب ها و راهکار ها)، نشریه International Journal of Pure Life multidisciplinary، شماره ۱۷، بهار ۱۳۹۸.
۱۳. عبادی زهرا، نقش خانواده در مقابله با آسیب های فرهنگی رسانه، پژوهشنامه نوین فقهی حقوق زنان و خانواده، شماره ۱۱، بهار ۱۳۹۹.
۱۴. عسکری عشرت، آسیب شناسی فضای مجازی در تعلیم و تربیت کودکان و نوجوانان، سومین همایش ملی روانشناسی، تعلیم و تربیت و سبک زندگی.
۱۵. فراهانی خلیج آبادی فریده، کیانی علی آبادی فاطمه، واکاوی نقش خانواده در مواجهه با محتوای نامناسب جنسی در اینترنت در نوجوانان شهر تهران، یک تحقیق کیفی، فصلنامه خانواده پژوهی، سال ۱۸، شماره ۷۱، پاییز ۱۴۰۱.
۱۶. قاسمی سعیده، نقش و کارکرد رسانه ها در تعلیم و تربیت، فصلنامه علمی - تخصصی، رویکرد نو در علوم تربیتی، زمستان ۱۳۹۹، دوره ۲، شماره ۴.
۱۷. قربانی محمد مهدی، رضانی احمد علی، دارایی معصومه، شناسایی و تبیین آسیب های فرهنگی فضای مجازی، مطالعات اسلامی آسیب های اجتماعی، تابستان و پاییز ۱۳۹۸، دوره دوم، شماره ۱.
۱۸. کریمی محمد هادی، تاثیرات رسانه در تربیت فرزندان و سبک زندگی آنان در خانواده، مدیریت رسانه، شماره ۳۸، بهمن ۹۶.
۱۹. گاردنر ویلیام، جنگ علیه خانواده برگردان و تخلص محمدی معصومه، ناشر دفتر مطالعات و تحقیقات زنان، نشر قم.
۲۰. لهمیدی فاطمه، نقش رسانه در استحکام و تزلزل خانواده، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، سال پنجم، شماره ۶۷، پاییز ۱۴۰۳.

۲۱. محمد پور، وحید، رسانه شناسی تابستان ۹۹.
۲۲. مشایخ فرحناز، حاجی زاده هانیه فرصت ها و آسیب های فضای مجازی، فصلنامه علمی تخصصی انکاره های نو در تحقیقات آموزشی، سال دوم ، شماره ۲.
۲۳. معین محمد، فرهنگ معین، جلد ۱.
۲۴. یوسفی سهیل، افتخاری علی، تاثیر فضای مجازی بر میزان بزهکاری جوانان، تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی-اجتماعی.